

Inhoud

De cirkel (1)	9
Mijn lieve oom Napoleon	24
Warme banden, koude oorlog	50
Tussen Peyton Place en Asjoera	76
Travolta in Teheran	102
De straat van de revolutie	124
Martelaren en migranten	162
De cirkel (2)	193
Verantwoording	243
Met dank aan	247
Geraadpleegde literatuur en andere bronnen	248
Verklarende woordenlijst	253

De cirkel (1)

Zijn dochter was de eerste wie het opviel. ‘Op familiefestjes werden altijd al verhalen over Nematollah verteld. Tot een paar jaar geleden was mijn vader bijna nooit degene die begon. Nu komt hij zowat dagelijks met anekdotes over mijn opa.’

Nematollah moet een aparte figuur geweest zijn, zegt Maryam (18). Heel aardig, heel sociaal en heel succesvol. ‘Vooral bij de vrouwen, geloof ik. En er wordt wel gezegd dat hij veel geld heeft verdiend, maar dat kan ik me niet voorstellen. Hij schijnt zijn hele leven chauffeur te zijn geweest.’

De verhalen over Nematollah die Maryam te horen krijgt zijn bijna allemaal mooi. Net als de andere verhalen die Arash over Iran vertelt. ‘Over de nare dingen die daar zijn gebeurd wil hij het nooit hebben. Hij zei altijd dat hij dat wel zou uitleggen als ik groot genoeg was, maar ik weet nog steeds niet precies waarom het grootste deel van onze familie uit Iran is weggegaan.’

Maryam vindt het wel lief van haar vader dat hij haar een fijn idee van Iran wil geven, dat hij de verdrietige dingen weglaat omdat hij haar niet van streek wil maken. ‘Maar ik zou wel willen dat hij meer over zichzelf vertelde. Onze opa heeft hij zelf niet eens gekend. Hij was nog bijna een baby toen Nematollah overleed.’

Voor zijn vrienden was het een grotere verrassing dan voor zijn dochter dat Arash over zijn vader ging praten. De gretig-

heid waarmee hij dat deed stond haaks op de geslotenheid die zij van hem kenden. Terwijl de meesten van hen uitvoerig over hun ouders vertelden, hield Arash het doorgaans bij een paar algemeenheden. Ook als ze met elkaar zaten te eten en alle anderen loslippig werden door de wijn handhaafde hij zijn zwijgzaamheid als iemand hem vroeg uit te wijden over zijn vroeger thuis in Teheran. De laatste jaren weet hij Nematollah (1894-1964) echter zo overtuigend tot leven te wekken dat de regelmatige toehoorder het gevoel krijgt hem zelf gekend te hebben.

Je ziet voor je hoe hij na een lange dag als chauffeur voor de minister van Binnenlandse Zaken een drinklokaal bezoekt waar vrouwen muziek maken, mythologische verhalen ten gehore brengen en – tegen betaling – in zijn voor een potje seks. Je gaat erin mee dat hij tot sluitingstijd blijft om behalve wat kennissen ook de allermooiste én allerintelligentste *tar*-speelster mee naar huis te nemen, zo een die niet alleen prachtig zingt maar ook even geestige als diepzinnige voordrachten houdt. En dat het feest voortduurt totdat Nematollah zich rond halfzes opmaakt voor een nieuwe werkdag.

Ook kan je niet anders dan geloven dat Nematollah in de vorige eeuw een belangrijke rol speelde bij de totstandkoming van de eerste Iraanse pensioenregeling voor ambtenaren. Niet door demonstraties te organiseren, of harde eisen te stellen, maar door tijdens een autorit ‘zijn’ minister te vertellen over de armoede bij gezinnen van oude en versleten overheidsdienaren.

Nematollahs meegevoel met minder bedeeden zou zelfs zover zijn gegaan dat hij na het overlijden van mannelijke vrienden en kennissen de arme weduwen ging opzoeken om ze te voorzien van brood, fruit en andere levensbehoeften. Met zo’n blik van oh la la vertelt Arash hier meestal meteen bij dat hij de weduwen ‘ook op andere manieren troostte’,

want vrijwel alle verhalen over zijn vader beginnen en eindigen met een vrouw die zich in zijn armen laat sluiten. Talloos zijn de anekdotes waarin Nematollah op de meest onwaarschijnlijke plekken een vrouw versiert. Onder zijn nazaten is Arash niet de enige die altijd even gaat staan om voor te doen hoe vader na de teraardebestelling van een van zijn beste vrienden de treurende weduwe op de begraafplaats meevoerde achter een boom en haar met veel te vette kussen bedekte.

Arash was nog lang niet geboren toen al deze gebeurtenissen zich afspeelden. Hij was een nakomertje en voor zover bekend zijn vaders laatste kind. Dat doet echter niets af aan de bezieling waarmee hij Nematollah schetst. Het lijkt wel of zijn behoefte om over zijn vader te vertellen juist wordt versterkt door het ontbreken van eigen herinneringen.

Door alle plezier en alle gedecideerdheid die hij tentoonspreekt als hij Nematollah ter sprake brengt klinkt altijd even een lichte aarzeling door. Alsof de kritische intellectueel in hem tegen wil en dank de kop opsteekt om vraagtekens te plaatsen bij het beeld dat hij van zijn vader heeft geschapen. Uit Arash' vertellingen komt Nematollah naar voren als een eenvoudige, hard werkende, sociale en charismatische man met een natuurlijk soort *savoir-vivre* en een eigen vorm van trouw aan zijn echtgenotes, van wie Arash' moeder de derde en laatste was.

‘Misschien trek ik me wel op aan de nagedachtenis aan een vader die nooit heeft bestaan. Het zijn inderdaad wel allemaal mooie verhalen, maar ik hoor ze van verschillende kanten. Aan mensen die hem gekend hebben vraag ik regelmatig naar hun herinneringen. Het gaat mij trouwens niet om het in stand houden van een legende, ik wil ook echt meer weten over mijn vader en de tijd waarin hij leefde.’

Zijn wens informatie te achterhalen over zijn vader deelt Arash met vele anderen. De laatste jaren raakten steeds meer mensen geïnteresseerd in de geschiedenis van hun familie. 'Vaak is het een vorm van nostalgie. We zijn terechtgekomen in een wereld die zo snel verandert dat menigeen zich ontworteld voelt. Speuren naar het leven van ouders en voorouders biedt de illusie van verankering.'

Zijn eigen zoektocht ziet Arash liever niet als een behoefte aan identificatie met een ver voorgeslacht. Dat vindt hij meer iets voor westerlingen die in de laatste decennia behalve hun financiële en sociale zekerheden ook hun vanzelfsprekende familiebanden kwijtraakten. Eerder ziet hij een relatie met de theorie waarvoor hij als sociaal wetenschapper is gevallen, een theorie die bekend is als 'de cirkel van migratie'. Daarin raken migranten in het algemeen en politieke vluchtelingen in het bijzonder na een periode waarin ze hun best doen op te gaan in hun nieuwe omgeving toch weer meer gefocust op hun land van herkomst. 'Het is een onbewust proces van psychologische verandering. Net als het je eigen maken van gewoonten in het land waarin je terecht bent gekomen. Je denkt niet: Ik integreer. Van de mate waarin je dat hebt gedaan ben je je pas bewust als je terugkijkt op de route die je stapje voor stapje hebt afgelegd. Behalve dat je weet hoe praktische zaken zoals de belastingdienst in elkaar zitten heb je ook een aantal culturele sleutels in handen. Je weet wat mensen wel en niet met elkaar bespreken, wat ze wel en niet voor elkaar doen, hoe ze met hun ouders omgaan, welke inhoud het begrip vriendschap heeft. Als je dan zo ongeveer doorhebt hoe een en ander in elkaar zit en constateert dat je je daaraan hebt aangepast dringt tot je door dat je een buitenstaander blijft, dat je je toch vaak gelukkiger voelt in een omgeving waarin je jouw aanwezigheid niet hoeft te verklaren. En dan komt er een moment waarop de cirkel rond is. Mentaal ben je de te-

rugweg ingeslagen. Je hebt weer meer contacten met mensen uit het land waarin je opgroeide en je wilt weer meer weten van je persoonlijke geschiedenis.’

Over de cirkel van migratie spreekt Arash zoals hij over meer onderwerpen spreekt die hem na aan het hart liggen. Eerder vanuit een neutraal ‘je’ of ‘men’ dan vanuit zijn eigen lotgevallen. ‘Ja hoor, bij mij is het ook zo gegaan,’ zegt hij verstoord als iemand hem daarop wijst.

Terugblikkend op de ruim dertig jaar die hij in Nederland doorbracht concludeert hij dat hij eigenlijk nooit een solide band heeft kunnen smeden met ‘dit land’. Een gevoel van verbazing over waar hij is terechtgekomen heeft hem nooit helemaal losgelaten. ‘Als ik ’s ochtends wakker word denk ik vaak: Ben ik nou nog steeds hier? Maar ik ben ervan overtuigd dat ook migranten die op het eerste gezicht geslaagder en geassimileerder zijn dan ik dergelijke gevoelens hebben. Bij de een duurt het kort, bij de ander lang, maar het grootste deel van de migranten past in die theorie van de cirkel. Ik zie het trouwens ook bij jongeren in mijn kennissenkring die een paar jaar geleden uit Iran kwamen. In het begin reageerden ze op Facebook vooral op Nederlandse vrienden, nu delen ze steeds meer informatie in het Farsi, vaak met jongens en meisjes die ook uit Iran zijn weggegaan. Ze willen op de hoogte blijven van nieuws, boeken, films en popsterren uit Iran.’

Arash is er niet zeker van of zijn theorie vooral geldt als men zich niet, of niet meer, gewenst voelt in wat V.S. Naipaul zo mooi ‘het land van aankomst’ noemde. Of als je er doodeenvoudig genoeg van hebt steeds te moeten uitleggen waar je vandaan komt, hoe je ‘hier’ terecht bent gekomen en of je plannen hebt ‘terug’ te gaan. De behaaglijkheid in een gezelschap te verkeren van mensen met wie je een afkomst deelt zit

'm misschien vooral in het feit dat je daar juist niet wordt beschouwd als een representant van een of ander volk. Wel bepaamt hij dat hij zich de laatste jaren eerder meer dan minder vreemdeling is gaan voelen. Lang heeft hij zichzelf willen zien als een in Nederland genestelde kosmopoliet die toevallig in Iran is geboren uit min of meer islamitische ouders, de laatste jaren noemt hij zichzelf 'allochtoon'. Hij zegt het met een glimlach waarin zijn neiging tot zelfspot dreigt om te slaan in bitterheid. Dezelfde gelaatstrek verschijnt als hij denkt aan het ideaal van wereldburgerschap dat hij nooit helemaal heeft losgelaten. Met plezier herinnert hij zich een avond in het Amsterdamse cultureel centrum De Balie met de filosoof Lolle Nauta (1929-2006) met wie hij bevriend raakte. In een lezing die Nauta daar kort voor 9/11 uitsprak stelde hij: 'Mijn Nederlandse buurman is mij in principe niet minder vreemd dan een Iraanse vluchteling. Misschien heeft die vluchteling toevallig wel hetzelfde beroep als ik, zodat wij elkaar zelfs beter begrijpen dan ik en mijn buurman, die lid is van de Gereformeerde Kerk art. 31 en werkzaam is bij de verkeerspolitie.' Het was een manier van denken die toen al door menigeeen werd afgedaan als luchtfietseriej van een oud geworden linkse intellectueel.

Op de keper beschouwd vond Arash de aanhankelijkheid van Lolle Nauta aan het humanistische credo 'er is maar één volk: de mensheid, er is maar één land: de wereld, er is maar één geloof: de liefde' ook een tikkeltje te romantisch. En misschien wel een beetje saai, zij het een verademing bij de destijds florerende leerstellingen over botsende beschavingen.

Arash' vriendenkring bestaat grotendeels uit journalisten, schrijvers en sociaal wetenschappers van verschillende pluimage die zich eveneens links bleven noemen toen dat al niet meer trendy was en die in navolging van de filosofe Hannah Arendt bij hun mening bleven dat geestverwantschap be-

langrijker was dan bloed- of volksverwantschap. Voor het idee dat zijn wortels onwrikbaar in de grond van Iran zouden liggen haalde hij zijn neus en wenkbrauwen op. Waar je vandaan kwam zei misschien iets over jou, maar het kwam er vooral op aan waar je met z'n allen naartoe wou. Zoals Salman Rushdie eens schreef: Kijk onder je voeten, daar zitten geen wortels, maar de grond waarop je staat.

Arash' streven naar 'kosmopolitisme' werd versterkt door zijn afkeer van de snel terrein winnende gedachte dat er een ondubbelzinnige Nederlandse cultuur zou bestaan die werd bedreigd door de aanwezigheid van migranten in het algemeen en migranten uit 'moslimlanden' in het bijzonder. En door weerzin tegen de ijver waarmee Nederland het angstige Europa met ondoordringbare toelatingsprocedures en vreemdelingendetentie probeerde te beschermen tegen mensen van buiten. Zo paste hij naadloos in het profiel van wat onheilspropheten 'politiek correcten' noemden.

Na de terroristische aanslagen in New York en Washington van 11 september 2001 werd het in Nederland bon ton over moslims te spreken als potentiële bondgenoten van Osama bin Laden. Migrantenvan islamitischen huize die zich na 9/11 niet met veel bombarie distantieerden van wat 'de eigen groep' ging heten werden steeds minder serieus genomen. Arash is zo iemand. De politieke en culturele marginalisering die in Nederland heeft plaatsgevonden van zo'n beetje iedereen die ijverde voor een ontspannen multiculturele samenleving heeft hem geraakt. In veel opzichten voelt hij zich verwant met de schrijver/journalist Anil Ramdas (1958-2012), die de laatste jaren van zijn leven fulmineerde tegen de teloorvang van wat hij zag als de ultieme vorm van Nederlandse beschaving: een beleefde omgang met minderheden. Net als Ramdas kan het ook Arash weinig schelen als sommige Ne-

derlanders akelige dingen denken over landgenoten afkomstig uit verre landen. Vooroordelen hebben we allemaal wel. Zolang we de hoffelijkheid opbrengen ze niet van de daken te schreeuwen is er weinig aan de hand. En net als Ramdas hamert hij er wel eens op dat Nederland een chagrijnig land is geworden.

Arash' eigen sikkeneurigheid wordt mede gevoed door de algehele futloosheid die hij in Nederland opmerkt. 'Het lijkt wel alsof iedereen hier zorgelijk, vermoeid en overspannen is. Bijna een miljoen Nederlanders slikt antidepressiva. Niet te geloven dat zoveel mensen zich uitgeput en somber voelen in een land waar alles zo goed is geregeld. Ze hebben hier alles, maar ze genieten nergens van. Er heerst een lamtheid die soms ook onder mijn huid gaat zitten. Ik lijd onder het gebrek aan passie en emotioneel gehalte hier. Daar is veel te weinig van. Net als van de zon.'

Zijn dochter maakt vaak grapjes over zijn periodieke gemoeder op Nederland. Een van haar succesnummers is een sketch in de door haarzelf bedachte serie *Mijn vader is een allochtoon*. Daarin zet ze haar vader neer als een belegen brompot uit een onduidelijk land die niets begrijpt van de mensen die hem al jaren omringen en een accent heeft met veel sjsj erin. Arash lacht zelf het hardst als ze hem zo op de hak neemt, al kan hij het niet altijd laten Maryam eraan te herinneren dat ook zij wordt beschouwd als allochtoon, een beleidsmatige werkelijkheid die zij doorgaans als de grootst mogelijke flauwekul ervaart.

Meestal eindigt het ermee dat Arash haar trakteert op een bekende scène uit *E.T. the Extra-Terrestrial*, de speelfilm van Steven Spielberg die ze talloze malen samen zagen. Zodra Arash zijn ogen en zijn wijsvinger naar de hemel wendt en een pruillip opzet begint Maryam al te giechelen. Als hij dan 'ET call home' piept heerst er een geruststellende vrolijkheid.

Het is een vrolijkheid die Arash zo veel mogelijk wil vasthouden. Maar zijn dochter maakt zich zo nu en dan zorgen over zijn verlangen naar Iran. ‘Ik denk dat hij altijd heimwee heeft gehad,’ zegt ze. ‘Nu ben ik wel eens bang dat hij ineens uit Nederland weg zal gaan.’

Alleen al vanwege zijn dochter zal hij niet snel besluiten werkelijk terug te keren naar Teheran. En zijn Amsterdamse leven van alledag wordt zeker niet gedomineerd door confrontaties met xenofobe Nederlanders. Maar vaker dan voorheen speelt hij met de gedachte aan een tweede huis in Iran.

Virtueel bevindt hij zich vrijwel dagelijks op plekken in cyberspace waar Iran en Iraniërs zijn te vinden. Zijn wens de geschiedenis van zijn vader te reconstrueren viel min of meer samen met de nieuwe mogelijkheden die internet bood om in contact te zijn met Iraanse familieleden, vrienden, collega’s en nieuwsbronnen. Dat zijn dochter soms nerveus wordt van zijn mentale geschakel tussen Amsterdam en Teheran weet hij. Zelf ziet hij het als een vorm van modern burgerschap. ‘Er zijn op aarde steeds meer mensen die verbonden willen blijven met de plek waar ze vandaan komen. Dat zie je ook bij Nederlanders die van Limburg of Gelderland naar Amsterdam of Den Haag zijn verhuisd. En er zijn zoveel mensen die urenlang achter hun pc zitten om zich bezig te houden met onderwerpen die hen interesseren.’

In Maryams ogen zit Arash erg vaak achter zijn pc te luisteren naar de radiozender BBC Persian, voor veel Iraniërs in de diaspora de belangrijkste nieuwsbron over hun geboorteland. De ontwikkelingen in Iran heeft hij altijd bijgehouden, ook al omdat hij in verschillende media wel eens dienstdeed als ‘Irandeskundige’. Rond de presidentsverkiezingen van 2013 belde hij vrijwel dagelijks met zijn familie in Teheran. Zijn neef Amin